Příručka ŠMP pro třídní učitele na ZŠ ORP Otrokovice

Mgr. Tereza Šimoníková, ŠMP ZŠ Tumačov

Co vše má vědět třídní učitel?

Má být „zasvěcen“ do obrazů všech zmíněných oblastí!

1. Co to je rizikové chování

Dle Metodického doporučení MŠMT k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních řadíme mezi základní formy rizikového chování[1]:

a) záškoláctví,
b) agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií, násilí,vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie
c) rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, prevence úrazů
d) spektrum poruch příjmu potravy
e) negativní působení sekt,
f) sexuální rizikové chování
g) závislostní chování, užívání různých typů návykových látek, netolismus, gambling

Tímto však výčet rizikového chování nekončí, jelikož bylo výše zmíněné doporučení od roku 2010 obohaceno o dalších 22 rozšiřujících příloh, je třeba přidat také tématiku přílohy č. 16 – *sebepoškozování.*

2. Kompetence třídního učitele ve vztahu k primární prevenci

Uvádět zde výčet metodických, koordinačních, informačních a poradenských činností ŠMP by bylo pro mnohé z Vás velmi zdlouhavé a nezáživné. Pro Vaši praxi v této oblasti bohatě postačí, když budete vědět, které činnosti přísluší Vám, a všechny absentující kompetence poté konzultujete se ŠMP, popř. s výchovnými poradci.

Dle metodického doporučení jsou pro třídního učitele vymezeny následující činnosti[2]:

a) *spolupracuje se školním metodikem prevence při zachycování varovných signálů, podílí se na realizaci Preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě,*
b) *motivuje k vytvoření vnitřních pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich důsledné dodržování (vytváření otevřené bezpečné atmosféry a pozitivního sociálního klimatu ve třídě); podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky třídy,*
c) *zprostředkovává komunikaci s ostatními členy pedagogického sboru a je garantem spolupráce školy se zákonnými zástupci nezletilých žáků třídy,*
d) *získává a udržuje si přehled o osobnostních zvláštnostech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí.*

2. 1 Jak můžete v rámci prevence rizikového chování pomoci

Naším cílem v rámci školní docházky by mělo být předcházení výše uvedeným formám chování, popř. včasná intervence. Ve většině případů se však jedná o složitý proces, který **nelze** u žáků **nastavit**, v případě výskytu projevů **vyřešit**, **okamžitě.**

[1] *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže*. (2016). Načteno z MŠMT: https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny

[2] Tamtéž

I sebelepší preventivní program bez našeho předchozího a následného působení ztrácí na efektivitě, a proto je třeba, abychom na žáky působili **pravidelně** (v rámci TH, vyučování, přestávek, konzultací) a **komplexně** (návaznost témat a činností).

Přestože bývá pravidlem, že **preventivní programy** chystá či objednává ŠMP, je vhodné, být nápomocni s jejich **výběrem, či tematickým zaměřením**. Jste to právě Vy, třídní učitelé, kteří znáte své svěřence nejlépe, a není tedy důvod Vás obcházet. Konzultace s Vámi dopomůže ŠMP také k tvorbě Minimálního preventivního programu.

O Vašem preventivním působení ve třídě či s jednotlivými žáky, **pořizujte stručné zápisy**, které poslouží ŠMP k evidenci preventivní činnosti a zároveň umožní vracet se k jednotlivým situacím, popř. je společně konzultovat. Pro tato jednání je dobré sestavit formulář. Jednu z možností, vzor formuláře k provedení zápisu, naleznete v příloze.

Jestliže si nebudete vědět rady s řešením jakékoli situace ve třídě, popř. s jednotlivým žákem či zákonným zástupcem, neváhejte se obrátit na ŠMP, určitě **najdete společné řešení.**

3. Třídnické hodiny aneb „jak je uchopit“

Je přínosné, do rozvrhu každého třídního učitele školy, začlenit jednu třídnickou hodinu za měsíc, dále TH.

Cílem těchto hodin by neměly být pouze organizační a kázeňské záležitosti, avšak především vytváření či udržování pozitivního klimatu ve třídě i ve škole, kvalitní komunikace a spolupráce, eliminace rizikového chování a posílení vztahu mezi třídním učitelem a třídou. Nejde tedy pouze o hraní her, ale o zábavnou formu *cesty k dětské psychice*.[3]

Univerzální pravidlo „jak uchopit TH“ neexistuje, jelikož neexistuje univerzální třída, žák, ani učitel. Nastíním zde však 10 tipů, které by Vám mohly být užitečné:

1. MONITORING

Pokud se nejedná o úplně nový kolektiv (1. třída), před tím, než začneme s TH, je třeba provést tzv. monitoring, tzn. pozorovat třídu, jak se jí daří v běžných sociálních dovednostech (komunikace, spolupráce, atmosféra ve třídě, empatie, vzájemná tolerance, chování ve vyučování, o přestávkách a k ostatním pedagogům apod.). Nedostatky, ale i pozitiva v některé z těchto oblastí nás mohou navést na tematické či soustavné zaměření práce se třídou. Neznamená to však, že tímto vaše role pozorovatele končí, ba naopak – zde totiž začíná. ☺

2. MEZI ORGANIZAČNÍ, TEMATICKOU A INTERVENČÍ TH JE ROZDÍL

Zatímco v organizační TH budeme nejspíše řešit omluvenky, školní výlet, výběr peněz apod. Tematický typ zaměříme na to téma či oblast, které se chceme věnovat, tedy kam směřuje náš cíl. Taková hodina může být zaměřena buď na aktuální téma, nebo může mít kontinuální charakter a pracovat pravidelně vždy na některé z oblastí třídního klimatu. Značný rozdíl ve vedení a struktuře TH však přichází v čase, kdy potřebujeme vyřešit nějaký problém, tj. v intervenční TH.

[3] FIALOVÁ, Martina. *Metodika vedení třídnických hodin* [online]. Karlovy Vary: Pedagogicko psychologická poradna Karlovy Vary [cit. 2020-08-19]. Dostupné z: http://www.pppkv.cz/dokumenty/Metodika%20vedení%20třídnických%20hodin.pdf

3. CÍL

Na začátek každé TH je vždy nutné definovat si cíl, tj. čeho chceme a můžeme danou TH dosáhnout. Cílem hodiny může být např. „žáci umí ocenit kvality svých spolužáků“. Pozor! Není dobré klást si na 1 TH příliš vysoké cíle, nebylo by v našich silách toho společně s žáky dosáhnout.

4. CO A JAK

Před příchodem do třídy musí TU vědět, CO chce dělat (jaké aktivity použije) a JAK to chce dělat (jak dlouho bude aktivita trvat, uspořádání třídy, skupinová/párová/individuální práce, jak si žáky rozdělí do skupin, jeho zapojení či nezapojení apod.). Jestliže je cílem hodiny posílení vztahu třídy s třídním učitelem, jeho zapojení je tedy žádoucí. Při monitorování či sbírání informací o problému je však lepší zůstat v roli pozorovatele. Nic Vám totiž neposkytne více informací, než pozorování chování žáků při hře.

5. HARMONOGRAM BĚŽNÉ TH

a) Při příchodu do třídy bychom měli žákům zmínit, **čemu se budeme v TH věnovat**.

b) Měla by následovat **úvodní aktivita** – tzv. na rozehřátí a zvyknutí si na sebe (vhodné je žáky trochu rozpohybovat, naladit na společnou práci, př. kompot, molekuly; pokud je nutné žáky spíše uklidnit, zvolíme jiný typ aktivity)

c) Poté přistoupíme k **hlavní aktivitě zaměřené na zvolené téma či cíl**. Jestliže je tato aktivita ze strany TU metodicky dobře zvládnuta, tedy zahrnuje motivaci, dobré vysvětlení (i opakovaně), nastavení pravidel, samostatnou či skupinovou práci, z níž si dítě odnáší prožitek, a závěrečnou reflexi – tj. výtěžek z naší práce a naší zpětnou vazbu, poté je aktivita formativní a zpravidla efektivní, její výsledek je využitelný v životě žáka.

d) **Zpětná vazba** – celou aktivitu je třeba zakončit reflexí žáků – př. otázek: „S čím z dnešní hodiny odcházíš? Co tě zaujalo? Co se ti líbilo? Co tě naštvalo či potěšilo apod.“ Ne vždy musí mít reflexe podobu otázek – buďme kreativní a použijme např. kresbu či pantomimu. ☺

6. OSVĚDČENÝ PŘÍKLAD INTERVENČNÍ TH

V této oblasti se nedoporučuje hraní her apod. TU může hodinu uvést vyjádřením znepokojení nad svou třídou.

Pro takové příležitosti se výborně hodí tzv. „pocitometr“ – žáci zde mají na číselné škále ukázat, jak se ve třídě cítí oni (mohou kreslit, psát, ukazovat).

Poté jednotlivé důvody pohody/nepohody necháme žáky pojmenovat – ať už písemně nebo napřímo. Můžete si je společně zapisovat na tabuli, popř. na papír, který zůstane ve třídě, aby jej měli žáci na očích a věděli, na čem budou muset zapracovat, aby se jim ve třídě „lépe dýchalo“. Aktivitu je však možné provést také ve skupinkách či jednotlivě a až poté jejich práci společně reflektovat.

Následovat by mělo vybídnutí žáků, zda jsou ochotni pro lepší atmosféru ve třídě něco udělat (konkrétně pojmenovat), a co jsme ochotni udělat my, jako TU. Zkusme ponechat iniciativu na žácích a nepodsouvejme jim naše nápady, to si nechejme až jako poslední možnost.

Je dobré stanovit si určité pozorované období, poté se sejít znovu a zhodnotit, jak se nám práce na lepším klimatu daří, co je třeba ještě vylepšit apod.

Ještě před skončením však nezapomeňme na reflexi – naši i žáků.

Buďme opatrní - není v naší moci vyřešit každý problém. Jestliže si s něčím nevíme rady, popř. necítíme se na volbu vhodného řešení, podívejme se na věc společně. Z nemocného klimatu neučiníme zdravé mávnutím kouzelného proutku, avšak když budeme vytrvalí, můžeme třídu navést na správnou cestu.

7. PRAVIDLA TŘÍDY

TH je ideální příležitostí pro formulování třídních pravidel. Nezapomínejme však, že každý z nás dodržuje nejlépe to, co si sám vymyslí. Nezaujímejme tedy přístup – „já vymýšlím, vy dodržujete." Ponechejme na žácích a jejich potřebách, co by chtěli, aby v jejich třídě platilo, nebo naopak, s čím ve třídě nejsou spokojeni.

Jakou podobu dáte pravidlům, je čistě na Vašem kolektivu – ne vždy musí mít tyto body v názvu slovo, které v mnohých vzbudí odpor. ☺

Chvíle strávené se třídou při TH můžete využít také k namátkové kontrole fungování či porušování těchto vytyčených pravidel. Vhodné je popsat, co se děje a které pravidlo je tím porušováno. Následovat by mělo následovat navržení řešení ze strany žáků. Př. řešení: „Petr dnes porušil přání třídy č. 1 – Nemluvíme sprostě. Toto chování se nám nelíbí, a proto by teď Petr mohl nabídnout, čím nám to vykompenzuje." Např. může celý týden chodit zamykat šatnu, nebo zvedat židle, konkrétní podobu omluvy však ponechejme na žácích.

Kdy je vhodný čas na nová pravidla či jejich aktualizaci? Na začátku školní docházky, školního roku, v pololetí, po kázeňském problému, před školní akcí (výlet, LVK apod.)

8. MŮŽE SE STÁT

Máte výborně připravenou aktivitu, ale někteří žáci se nechtějí zapojit? Určitě je nenuťte, žáci k tomu zřejmě mají osobní důvod – aktivita jim není z nějakého důvodu příjemná. Jestliže uvidí, že se ubírá pro ně bezpečným směrem a ostatní spolužáky motivuje, zapojí se později.

Některý žák začne brečet? Nabídněte mu individuální rozhovor na bezpečném místě, pravděpodobně se jej něco citově dotklo a způsobilo výbuch emocí.

Technika vzbudí vlnu smíchu? Pravděpodobně jste se svým výběrem netrefili do aktuálního naladění třídy. Pojďte si o celé věci a jejích důvodech popovídat do komunitního kruhu.

9. TABU

Nezapomínejme dodat, že to, co se děje na TH, by mělo na TH zůstat, informace bychom ani my, ani žáci, neměli vynášet na veřejnost – ztratili bychom tak vzájemnou důvěru.

10. JINÉ FORMY TH

Máte bezva třídní partu a tradiční modely TH Vás již omrzely? Buďte „IN“ a vymyslete něco nového. Změňte prostředí, posnídejte spolu, zajděte do kina, na procházku, popř. na volejbal. Udělejte si z povinnosti radost a svět bude hned veselejší ☺

I zde můžeme narazit na různá úskalí, ale buďme vytrvalí, Protože trpělivost růže přináší.

4. Co je šikana a co ještě ne?

I přes to že můžeme na třídu působit preventivně a pracovat na příznivém klimatu soustavně, může se stát, že nám vlivem různých okolností „onemocní“.

V mnohých případech narážíme na „slovo na Š“, jímž je veřejnost zvyklá označovat téměř veškeré projevy chování vůči druhým, které se jí jednoduše nelíbí. Pojďme se však přesně definovat, kdy toto slovo můžeme opravdu použít.

Od běžného škádlení, popichování se a vytváření legrace pro obě strany se šikana odlišuje tím, že se jedná o záměrné, opakované (ne vždy) a dlouhodobé ubližování. Často zde nacházíme také nepoměr sil mezi obětí a agresorem a za výrazný znak považujeme bezmoc oběti. Útoky jsou samoúčelné a nepříjemné. [4]

Nezapomínejme, že v dnešním světě sociálních sítí může mít šikana také kyber podobu. Možná se ptáte, proč řešit ve škole elektronickou komunikaci, když mají žáci zakázáno užívání mobilních telefonů. Důvod je jasný – žádná kyberšikana se neobejde bez reálného základu. Pokud je ve skupinovém klimatu problém, je právě tato forma jasným varovným signálem.

4.1 Kdo ji řeší

Šikana probíhá dle M. Koláře v několika stádiích:[5]

1. ***zrod ostrakismu*** = méně nápadné nadávky, zesměšňování, manipulace oběti – jedinec se ve třídě necítí dobře, je vyčleňován

2. ***fyzická agrese a přitvrzování manipulace s obětí*** – šikana oběti slouží jako ventil, stále se zde najdou žáci, kteří chtějí o věci mluvit a oběti se zastanou

3. ***klíčový moment = vytvoření jádra*** – všichni již ví, kdo je obětí, ovšem skupina se bojí jít s pravdou ven

4. ***nastavení norem*** – situaci ve třídě berou žáci jako normální, přestává platit školní řád, ten je nahrazen normami agresorů

5. ***totalita = dokonalá šikana*** - šikana je zde závislostí, ve třídě jsou již jen otrokáři a otroci, tato parastruktura násilí prorůstá v nejtěžších stádiích také do struktury školy.

V kompetenci třídního učitele je řešení prvního potažmo druhého stádia, ovšem vždy je dobré posoudit, zda víme, jak celou situaci uchopit a řešit. Druhé a třetí stádium je poté

[4] KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
[5] Tamtéž

záležitostí školního metodika prevence, který Vás a Vaši znalost třídy nutně potřebuje k volbě následujícího postupu. Dobrá komunikace a předávání si informací je zde tedy na místě. Čtvrté a páté stádium škola nikdy neřeší sama, ale přizývá si odborníky z řad OSPOD, Madio, z.s. PČR, SPC, SVP, dětských psychiatrů apod.

4. 2 Co může TU udělat?

Jestliže se informace o takovém chování dostane k Vám, nebo si toho sami všimnete, je třeba zjistit co nejvíce informací, ovšem citlivou formou. (Zdrojem informací mohou být kolegové, rodiče – prvotní informace může přijít i od nich). Nezapomeňte se zeptat na otázky typu „KDO? KDE? JAK? KDY? JAK DLOUHO?“, ale neptejte se PROČ? (to zřejmě informátor ani oběť neví).

Po zjištění informací z více stran odhadněte závažnost situace.

Vyvarujte se okamžitému rozhovoru s žáky před celou třídou, popřípadě konfrontaci možné oběti a agresora. Jednejte s žáky jednotlivě a držte se následujícího postupu při realizaci rozhovorů:

1. s informátorem
2. s obětí
3. s vhodnými svědky
4. s agresory
5. s rodiči agresora
6. s rodiči oběti

V první i druhé fázi šikany se doporučuje podpůrná forma rozhovoru u všech výše jmenovaných vč. agresora. Touto formou je myšleno např. vyzdvižení silných stránek agresora, jeho nepřímé navedení na lepší cestu a získání si důvěry každého účastníka rozhovoru. Tato bývá mnohdy účinnější než forma nátlaková.

Z každého rozhovoru si nezapomeňte pořizovat stručný zápis – slouží nám jako důkaz, že jsme se dané věci věnovali a „nezametli ji pod koberec“.

A co teď? Teď nastává práce s třídním kolektivem a intervenční TH. Jestliže je situace závažnějšího charakteru (2. a 3. stádium), oznamte ji zbylým zákonným zástupcům třídy tak, že si svoláte mimořádnou třídní schůzku.

Nikdy však neprozraďte citlivé údaje (kdo byl agresorem, kdo obětí) – úkolem takové schůzky je informovat rodiče o klimatu a aktuální situaci ve třídě, v níž se nachází jejich dítě. Jestliže se budete držet tohoto cíle, jistě se nenecháte vyvést z míry.

Uvedený stručný postup slouží pouze jako zjednodušené vodítko - co dělat „teď hned“. Každý případ je však individuální, a proto je třeba nahlédnout do Programu proti šikanování, kde naleznete obsáhlejší krizový scénář, popř. se dohodnout na společné konzultaci.

Závěr

Máme-li se cítit v práci dobře, potřebujeme k tomu příznivé klima zahrnující spolupracující kolegy a přiměřené reakce ze strany žáků. Proč tomu tedy nejít naproti?

Přeji všem, aby řešili co nejméně výše jmenovaných situací. Ovšem pokud na některou z nich narazíte, nezavírejte před ní oči, nebo ji naopak nezveličujte. Použijte selský rozum, evidujte si svou práci a komunikujte. ☺

Seznam použitých zdrojů

FIALOVÁ, Martina. Metodika vedení třídnických hodin [online].
Karlovy Vary: Pedagogicko psychologická poradna Karlovy Vary [cit.2020-08-19]. Dostupné z:
http://www.pppkv.cz/dokumenty/Metodika%20vedení%20třídnických%20hodin.pdf

KOLÁŘ, Michal. Bolest šikanování.Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X.

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže. (2016). Načteno z MŠMT:
https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodickedokumenty-doporuceni-a-pokyny

Studium ŠMP, MADIO z.s.

ŠIMONÍKOVÁ, Tereza. MADIO z.s. Příručka ŠMP pro kolegy na ZŠ Tlumačov: Specializační studium ŠMP Zlín v MADIO z.s., běh 2019, ročníková práce. Zlín 2020